

KARŞITLIKLAR TEMELİNDE ATATÜRK SÖYLEMİ İNCELEMESİ

SAĞLIK, G. Selcan
TÜRKİYE/TURPIYA

ÖZET

Türk dilinde “zıt anlamlılık” ya da “ters anlamlılık” olarak ele alınan *antonimi* (antonymy), dilbilimci John Lyons’a (1963) kadar karşıtlık terimiyle eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Daha sonraları yerini *karşıtlık* (opposite) terimine bırakmıştır. Antonim terimiyle karşılaştırıldığında, “karşıtlık” teriminin dil biliminde daha genel bir anlama sahip olduğu görülmektedir. Örneğin ses bilgisinde “karşıtlık” terimi fonolojik sistemdeki herhangi iki fonem arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır. Anlam bilimi içinde ise karşıtlık aynı semantik boyutu paylaşan iki kelime olarak tanımlanmaktadır. Karşıtlıklar dildeki kavramların öğretilmesinde son derece önemlidirler. Gündelik dil davranışının bir parçası olan söylemlerde de şüphesiz önemli bir yere sahiptirler. Tıp söylemi, medya söylemi, dinî söylem, feminist söylem, politik söylem gibi türlere ayrılan söylemin politik alanda Türk tarihinde XX. yüzyıldaki temsilcisi hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk’tür ve Atatürk’ün bir asker, bir devlet adamı, bir aydın olarak yaptığı söylemleri zengin bir karşıtlıklar hazinesidir.

Anahtar Kelimeler: Anlam bilimi, karşıtlıklar, karşıtlık türleri, söylem, Atatürk söylemi.

ABSTRACT

The term antonymy which is taken “contrary meaning” or “converse meaning” has been used synonym of the opposition until the linguist John Lyons work in 1963. Than it has given its place to the term opposite. When compared with the term antonymy, it has seen that the term opposite has a general meaning in linguistics. For instance in phonology, the term opposite encapsulates relation between any two phonems. In semantics, opposition is determined as two words which share the same semantic dimension. Opposites are important to teaching of concepts in language. Oppositions are also have importance in discourse which is being a part of daily language behaviour. Discourse is divided some types such as medical discourse, media discourse, relegendary discourse, feminist discourse, political discourse. In history of Turks, Mustafa Kemal Atatürk is no doubt the representative of the political discourse in XXth century and his discourses that he made as a soldier, as a statesman, as an intellectual are treasure about oppositions.

Key Words: Semantics, oppositions, types of opposites, discourse, Atatürk’s discourse.

GİRİŞ

1. Karşıtlık Kavramı

Anlam biliminde karşıtlık (opposition), en basit tanımıyla aynı semantik boyutu (semantic dimension) paylaşan iki kelime olarak ifade edilmektedir (Muehleisen, 1997: 3). Bir örnekle açıklamak gerekirse *sıcak* ve *soğuk* DERECE semantik boyutunu paylaşan iki kelimedir ve birbirlerine karşıttırlar. G. Leech tarafından yapılan benzer bir tanımlamada da anlamın boyutu semantik karşıtlık (semantic opposition) olarak verilmiştir (Leech, 1981: 90). Karşıtlık terimi sıklıkla antonim (antonym) teriminin eş anlamlısı olarak kullanıla gelmiştir. Esasen bu terim dil biliminde antonim teriminden daha genel ve geniş bir anlama sahip olmuştur. Örneğin, ses bilgisinde “karşıtlık” kavramı fonolojik sistemdeki herhangi iki fonem arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır (ELL 1994-V: 2876).

Anlam biliminde karşıtlık terimi ilk kez John Lyons’ın 1963’te yayımlanan *Structural Semantics* (Yapısal Anlam Bilim) adlı çalışmasında antonim teriminin eş anlamlısı olmaktan çıkmış ve bizim de üzerinde duracağımız şekliyle antonimleri de içine alan bir anlam bilim kavramı hâline gelmiştir. Lyons 1977’de yayımlanan iki ciltlik *Semantics* adlı çalışmasının birinci cildinde de karşıtlık konusunu incelemeye devam etmiştir. Lyons’a göre kelimeler arasındaki anlamın karşıtlığı için kullanılan standart terim antonimdir ve bir dilbilimci, ikili karşıtlığın dillerin yapısını kuran en önemli prensiplerden biri olduğunu ve bu prensibin en açık tezahürünün de antonimler olduğunu kavramalıdır (1977: 271).

Karşıtlıklar dildeki kavramların ve büyüklük, şekil, miktar, konum, yön gibi matematiksel kavrayışlarda gerekli olan kavramların öğretilmesinde son derece önemlidirler. Gündelik dil davranışının bir parçası olan karşıtlıkların birtakım sistematik özelliklerle tanımlanan alt türleri bulunmaktadır. Bunlar: 1. Bütünleyiciler 2. Yön gösteren karşıtlıklar 3. Derecelenebilen karşıtlıklar (antonimler) 4. İlişkisel karşıtlıklar 5. Morfolojik karşıtlıklardır.

Karşıtlıklar, dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı, gündelik dil davranışının bir parçası (Vardar, 1988: 188; Sözen, 1999: 26), etkileşimde bulunan ve eyleme dönüşen insanî anlama ve açıklamalar (Sözen, 1999: 37) olarak tanımlanan ve tıp söylemi, medya söylemi, dinî söylem, feminist söylem, politik söylem gibi türlere ayrılan söylemler içinde de sıkça kullanılırlar. Türk tarihinde politik söylemin XX. yüzyıldaki en önemli temsilcisi hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk’tür. Atatürk’ün bir asker, bir devlet adamı, bir aydın olarak yaptığı söylemleri zengin bir karşıtlıklar hazinesidir. Atatürk söyleminde karşıtlıklar iki temelde ele alınabilir. Birincisi Atatürk söyleminde geçen karşıtlıkları anlam bilimindeki değerleri çerçevesinde ele almak, ikincisi onları idrak ve felsefe açısından ele almak. Bu çalışmada Atatürk’ün büyük eseri *Nutuk*’un Türk Tarih Kurumu tarafından 1986 yılında yayımlanan II ciltlik baskısı (I. Cilt (1919-1920), II. Cilt (1920-1927) ve Prof. Dr. Zeynep Korkmaz’ın

bugünkü dille yayına hazırladığı Atatürk Araştırma Merkezi yayınları arasından çıkan 2004 yılı baskısı; yine Atatürk Araştırma Merkezi yayınlarından Ali Sevim, M. Akif Tural, İzzet Öztoprak tarafından hazırlanan **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III** (2006) ile Prof. Dr. Utkan Kocatürk'ün **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri** (1999) adlı çalışmalarından seçilen Atatürk söylemlerindeki karşıtlık örnekleri üzerinde durulmuştur. Söylem parçalarında tespit edilen karşıtlıklar altı çizili olarak gösterilmiştir.

2. Karşıtlık Türleri ve Anlam Bilimindeki Değerleri ile Atatürk Söyleminde Karşıtlıklar

2.1. Bütünleyiciler

Karşıtlıkların bütün türleri arasında *bütünleyicilik* (coplementarity) belki de kavram yönünden en basit olanıdır. Bütünleyicilerde kavramsal alan kelime çiftleri arasında iki bölüme ayrılır. Öyle ki bölümlerden birine düşmeyen bir kavram muhakkak diğerine düşmek zorundadır. Denilebilir ki bütünleyicilerin mantık açısından orta bir değeri yoktur (Cruse 1986:198-199). Bazı bütünleyici örnekleri şunlardır: *doğru:yanlış, ölü:diri, açık:kapalı, kadın:erkek, evli:bekar, (hedefi) vurmak:(hedefi) kaçırmak, (sınavı) geçmek:(sınavdan) kalmak* vb.

Atatürk söyleminde sıklıkla *kadın: erkek* bütünleyici karşıtlarına ve bu kavramlarla bağlantılı, yine cinsiyet belirten *müslim: müslime, hanımlar: beyler* gibi karşıtlıklara rastlanır:

Bizim dinimiz hiçbir vakit **kadınların erkeklerden** geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, **Müslim** ve **Müslime**'nin beraber olarak iktisabı ilm ü irfan eylemesidir. **Kadın** ve **erkek** bu ilm ü irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir (**Atatürk'ün S. D. II**, 2006: 90)

Mustafa Kemal'in büyük zaferini kutlamak üzere İstanbul'dan Bursa'ya giden kalabalık bir öğretmenler grubu ile Bursa Öğretmenlerine Şark Tiyatrosundaki gece toplantısında söylenmiştir 27 Ekim 1922:

Öğretmen **Hanımlar**, Öğretmen **Beyler**! Belki muallime demediğim için benim yanlışımı çıkarıyorsunuz. Ben dilimizde “tâi te'nis” kullanmak mecburiyetinde olmadığımı sanıyorum. (**Atatürk'ün S. D. II**, 2006: 46)

Atatürk söyleminde elbette savaş bağlamında *yenmek: yenilmek, zafer: mağlubiyet, yaşamak: ölmek* karşıt çiftleri de *ya o:ya bu* gibi iki seçenek sunan bütünleyici karşıtlık örnekleri olarak karşımıza çıkar:

Tarihimizi dolduran bunca **başarılar, zaferler** veya **mağlubiyetler**, yokluk ve felâketler, bunların hepsi meydana geldikleri dönemlerdeki ekonomik durumumuzla ilgili ve ilişkilidir. 1923 (Atatürk'ün F. D., 1999: 375)

Millet **ölmek** istemiyor, **yaşamak** ve bunun için de ne gerekiyorsa onu yapmak istiyordu. (Atatürk'ün S. D. III, 2006: 72)

2.2 Yön Gösteren Karşıtlar

Leksikal karşıtlığın bir diğer türü yön gösteren (directional opposites) karşıtlıklardır. En basit şekliyle yön gösteren karşıtlar günlük hayatımızda sıkça kullandığımız, karşıt yönlerdeki hareketi gösteren kelimelerdir. Dilde saf karşıt yönleri gösteren çiftler vardır ve bunların hepsi zarf veya edattırlar: *kuzey:güney, doğu:batı, yukarı:aşağı, ileri:geri, sağ:sol, ön:arka* vb.

Lyons'a göre yön gösteren karşıtlar dillerin leksikal ve gramatikal yapılarına yayılmışlardır ve bunlar, zaman, görünüş (aspect), durum, şahıs gibi gramer kategorileri analizlerinin merkezidirler ve belirli sözcük ve ifadelerin metaforik kullanımlarında düşündüğümüzden daha temeldirler (1977: 281-282). Lyons gibi dilbilimcilerin önemle üzerinde durdukları ve ayrıca ele aldıkları bu karşıtlık türünün kendisi de tıpkı antonimler gibi bazı alt gruplara ayrılmaktadır. Bunlar:

(a) Zıtlar (Antipodals): Değerler sıralamasının en yüksek ve en düşük noktalarını gösterirler. *bodrum katı:çatı katı, (su için) kaynak:denize döküldüğü yer, (dağın) zirvesi:eteği, baş:ayak ucu* gibi.

(b) Karşılıklar (Counterparts): Değişmez bir yüzey ya da şekildeki herhangi bir sapma veya düzensizlik ile, o yüzey ya da şeklin asıl tanımlanan yönü arasındaki karşıtlık olarak tanımlanırlar: *sirt:yiv, tepe:vadi, tümsek:çukur, cennet:cehennem*.

(c) Tersinirler (Reversives): İki uçta bulunan durum arasında karşıt yönlerdeki hareketi veya değişimi gösterme özelliğine sahip, fiil türünde kelimelerden oluşan karşıtlıklardır. *yükselmek:alçalmak, ilerlemek:geri çekilmek, girmek:çıkarmak, inmek:çıkarmak, bağlamak:çözmek, giyinmek:soyunmak, binmek:inmek* gibi.

(d) İlişkisel Karşıtlıklar (Relational Opposites): Bir eksen boyunca birinin diğeri ile bağının yönünü belirleyerek, iki varlık arasındaki ilişkiye değinen çiftlerdir. Bu tür daha çok sosyal rolleri ve akrabalık ilişkilerini içerir: *ebeveyn:çocuk, öğretmen:öğrenci, karı:koca, doktor:hasta, patron:hizmetçi/uşak, av:avcı, ev sahibi:misafir, almak:satmak* vb.

Saydığımız bütün bu yön gösteren karşıtlıklar içinden *ileri:geri, aşağı:yukarı, iç:dış, doğu:batı* yön gösteren karşıtları Atatürk söyleminde yer alan karşıtlıklardan sadece birkaçıdır:

Türk hayatı içtimaiyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden katıyen **geri** kalmamışlardır. Belki daha **ileri** gitmişlerdir (Atatürk'ün S. D. II, 2006: 90).

Ankara İleri Gelenleriyle Bir Konuşma (28 Aralık 1919):

Kendini tahlis edebilmek için her ferдин mukadderatıyla bizzat alâkadar olması lâzımdır. **Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya** doğru yükselen böyle bir müessese elbette rasin olur. Şüphe yok, her işin başlangıcında **aşağıdan yukarıya** doğru olmaktan ziyade **yukarıdan aşağı** olması zarureti vardır. (Kendini kurtarabilmek için her kişinin geleceğiyle kendisinin ilgilenmesi gerekir. **Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya** doğru yükselen böyle bir kurum elbette sağlam olur. Şüphe yok, her işin başlangıcında **aşağıdan yukarıya** doğru olmaktan fazla, **yukarıdan aşağı** olması zorunluluğu vardır.), (Atatürk'ün S. D. II, 2006: 11)

Yukarıdaki örnekte *aşağı:yukarı* yön gösteren karşıtları ile birlikte, bir yapıdaki konumları gereği *aşağı:yukarı* yön anlamını barındıran *temel:çatı* karşıtları da dikkati çekmektedir.

Yine anlamlarının bir parçası gereği *aşağı:yukarı* yönlerini kapsayan *küçültmek:yükseltmek* ve *yükselmek:çökmek* yön gösteren karşıtları Atatürk'ün en büyük eserim dediği Türkiye Cumhuriyeti'ni getirmek istediği konumu belirtmek için bağlama dayalı olarak kullanılmışlardır:

6 Mayıs 1922 günü Türkiye Büyük Millet Meclisinin Gizli Oturumu'nda Başkomutanlık Yasası'nın uzatılması görüşmelerinde, bir milletvekilinin, kendisine “Meclis'in hakkını elinden aldığı, elinden almak istediğini” söylemesi üzerine yaptığı konuşmadan:

Efendiler, açık ifade edeceğim, beni bağışlayınız! Her birinizin olağanüstü yetki ile seçilmesine ve olağanüstü yetkiye sahip bir Meclis'in oluşmasına ve bu Meclis'in, memleketin yazgısına el koyan bir nitelik kazanmasına çalışan, benim! Bunda başarılı olmak için en yakın arkadaşlarımla fikir mücadelesi yaptım. Bütün yaşamımı, varlığımı, bütün şeref ve saygınlığımı tehlikeye attım. Bu sebeple bu, benim eserimdir. Ben eserimi **küçültmek** ile değil, **yükseltmek** ile görevliyim. Bu düşünceden sonra Meclis'in hakkını zorla almak sözünü, tamamen ret ve iade ederim. Böyle bir şey söz konusu değildir ve olamaz! 1922 (**Nutuk II: 655=Atatürk'ün F. D.**, 1999: 349'dan)

Tarih, milletlerin **yükseliş** ve **çöküş** sebeplerini ararken birçok siyasî, askerî, toplumsal sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler, toplumsal olaylarda rol oynarlar. Fakat bir milletin doğrudan doğruya yaşamıyla, **yükselişiyle, çöküşüyle** ilişkili ve ilgili olan, milletin ekonomisidir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse bütün **yükseliş** ve **çöküş** sebeplerinin bir ekonomi sorunundan başka bir şey olmadığı anlaşılır. 1923 (**Atatürk'ün F. D.**, 1999: 375)

Yön gösteren karşıtlardan *iç:dış* karşıt çifti Atatürk söyleminde iç ve dış olarak ayrılan siyasetle ilgili söylemlerde doğal olarak en sık rastlanılan karşıtlardır. Söylemde genel olarak *iç*, vatan topraklarını ve ülke siyasetini temsil ederken, *dış* diğer dünya ülkelerini ve izledikleri siyaseti temsil eder. Bu durumda yön gösterme açısından metonim olan bu sözcükler metaforik olarak kullanılmışlardır:

“Vaziyet-i umumiye-i **dâhiliyemizde** şayan-ı arz başka bir şey yoktur. Her tarafta kemali sükûn ve asayişle ahali işleriyle meşgul olmaktadır. Vaziyet-i **hariciyemiz** pek iyi bir şekildedir efendim. (Genel **iç** durumumuzda söylemeye değer başka bir şey yoktur. Her tarafta tam bir sakinlik ve asayişle halk, kendi işleriyle uğraşmaktadır. **Dış** durumumuz çok iyi bir şekildedir efendim.) (Atatürk’ün S.D. I, 2006: 79-80)

Arzumuz, **dışarıda** bağımsızlık, **içeride** kayıtsız ve şartsız millî egemenliği korumadan ibarettir. 1923 (Atatürk’ün F. D., 142)

Dış siyaset, bir toplumun **iç** kuruluşu ile sıkı şekilde ilgilidir. Çünkü **iç** kuruluşa dayanmayan **dış** siyasetler, daima kötü duruma sürüklenirler. Bir toplumun **iç** kuruluşu ne kadar kuvvetli, sağlam olursa, **dış** siyaseti de o oranda güçlü ve sağlam olur. 1923 (Atatürk’ün F. D., 1999: 444)

“**Dış** siyaset, iç kuruluş ve iç siyasete dayandırılmak zorunluluğundadır; yani **iç** kuruluşun kaldıramayacağı genişlikte olmamalıdır. Yoksa hayalî **dış** siyasetler peşinde dolaşanlar, dayanak noktalarını kendiliğinden kaybederler.” 1923 (Atatürk’ün S.D. II, 2006: 101= Atatürk’ün F. D., 1999: 444’ten)

“**Dışarıdaki** devletler hem bir taraftan **içerideki** unsurları, devlet ve memleketi tahrip etmeye ve birtakım bağımsızlıklar oluşturmaya kışkırtıyor, harekete getiriyor; bir taraftan da onların adına ve hesabına karışıyor, çalışıyor ve bu şekilde bütün dünya gözünde Osmanlı Devleti’nin hiçbir değer, erdem ve onuru kalmıyor, devlet onuru adına hiçbir şey kendisinde var kabul edilmiyor, âdeta koruma ve vesayet altında bir toplum gibi kabul olunuyordu.” 1923 (“Gazi ve İnkılâp”, Mahmut Soydan, **Milliyet** gazetesi, 24-25.12.1929=Atatürk’ün F. D. 1999: 380-381)

Doğu:batı yön gösteren karşıtları da Atatürk söylemindeki bir diğer önemli yön gösteren karşıtlık çiftidir. Atatürk bu yön sözcüklerini hem dünya üzerinde doğuda yaşayanlar ve batıda yaşayanlar anlamında metonimik olarak hem de bu iki farklı medeniyete ve onların kültürlerine vurgu yapmak için metaforik olarak kullanmıştır:

Türkiye ve Fransa-Türkiye’deki Fransız okulları-Türkiye ve yabancı düşmanlığı-Türkiye’yi modernleştirmek-Türkiye’nin din siyaseti konularında Fransız yazarı Maurice Pernotya’ya demeç (29 Ekim 1923):

“Biz daima **şarktan garba** doğru yürüdük. ... Takdir etmelisiniz ki, **şarkta** ikametgâh intihabına mecbur olduğumuz için, ırkımızın beşiği ile alâkadar olması itibarıyla mümkün olduğu kadar yakın **garbî** bir ikametgâh intihap ettik. (Biz sürekli **doğudan batıya** yürüdük. ... Kabul etmelisiniz ki, **doğuda** yaşamayı seçmeye mecbur olduğunuz için, ırkımızın beşiği ile ilgili olması nedeniyle mümkün olduğu kadar yakın **batıyı** bir yerleşim yeri seçtik. Fakat vücutlarımız

doğuda ise fikirlerimiz **batıya** doğru yönelik kalmıştır.” (Atatürk’ün S. D. III, 2006: 91)

“**Akvam-ı şarkiyenin, akvam-ı garbiyeye**-taaruz ve hücumu, tarihin belli başlı bir safhasıdır. Akvam-ı şarkiyeye meyanında, Türk unsurunun başta ve en kavi olduğu malûmdur. (**Doğulu** kavimlerin **Batılı** kavimlere taarruz ve hücumu tarihin belli başlı bir safhasıdır. Doğu milletleri arasında, Türklerin başta geldiği ve en güçlüsü olduğu bilinmektedir.)” (Nutuk II, Millî Siyaset, s. 584).

2.3. Antonimler=Derecelenebilen Karşıtlar

Sıradan insanlar tarafından ve bazı sözlüklerde kullanılan yaygın anlamıyla antonim terimi, neredeyse karşıtlık terimiyle aynı anlamdadır. Ancak pek çok dilbilimci antonimin bu kullanımını gerekli bulmaktan çok genel bulmuşlardır (Muehleisen 1997: 4). Palmer (1976), Lyons (1977), Lehrer ve Lehrer (1982) ve Cruse (1986)’un da aralarında bulunduğu dilbilimciler ise antonim terimini daha sınırlı bir anlamda işaretleme (markedness) gibi ilginç özellikleriyle derecelenebilen karşıtlar (gradable opposites) grubunu ifade etmek için kullanmışlardır.

Muehleisen, *sıcak:soğuk, büyük:küçük* gibi çiftleri prototipik antonim örnekleri olarak gösterir (1997: 4). Bu antonim örnekleri *sıcak:ılık:serin:soğuk* ve *büyük:orta:küçük* gibi derecelenebilirler. Cruse ise *uzun:kısa, hızlı:yavaş, kolay:zor, iyi:kötü, sıcak:soğuk* gibi çiftlerle örneklendirdiği antonimlerin karakteristik özelliklerini şöyle sıralar (1986: 204):

(1) Tamamen derecelenebilirler. Çoğunluğu sıfatlardan, bir kısmı da fiillerden oluşur.

(2) Çiftlerin üyeleri uzunluk, hız, ağırlık, doğruluk vb. bazı değişken özelliklerin derecesini gösterir.

(3) Bir çiftin terimleri ilgi alanını katı bir şekilde iki eşit kısma ayırmaz.

Atatürk söyleminde de *büyük:küçük, iyi:kötü* gibi temel antonimlere rastlamak mümkündür:

Türk Bağımsızlık Davası'nın Niteliği, **United Telegraph** muhabirine demeç (17 Ocak 1921):

“Padişahlık ve hilâfet makamından başlayarak memleketin **küçük büyük** bütün müessesatı İngilizler tarafından, milletimizi esarete ilka için baziçe ittihaz edilmiştir. (Padişahlık ve halifelik makamından başlayarak, ülkenin **küçük büyük** bütün kurumları, İngilizler tarafından, milletimizi tutsak kılmak için oyuncak gibi kullanılmıştır.)” (Atatürk’ün S. D. III, 2006: 24).

“Efendiler, dünyada hiçbir millet yoktur ki, **büyük** veya **küçük**, zulümlere mâruz kalmamış olsun.” (Atatürk’ün S. D. II, 2006: 96).

“Teşkilâtın diğer teferruatına bakacak olursak, işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani fertten başlıyoruz. Fertler mütefekkir olmadıkça, kütleler istenilen istikamete, herkes tarafından **iyi** veya **fena** istikametlere sevk olunabilirler (Teşkilâtın diğer ayrıntılarına bakacak olursak, işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani, kişiden başlıyoruz. Kişiler düşünce sahibi olmadıkça kütleler istenilen yöne, herkes tarafından **iyi** veya **kötü** yönlere gönderilebilirler.)” (Atatürk’ün S.D. II, 2006: 11).

2.4. İlişkisel Karşıtlar

Bazı dil bilimciler tarafından yön gösteren karşıtlıkların bir alt kolu olarak değerlendirilen ilişkisel karşıtlar, bir eksen boyunca birinin diğeri ile bağının yönünü belirleyerek, iki varlık arasındaki ilişkiye değinen karşıt çiftlerdir. Bu tür daha çok sosyal rolleri ve akrabalık ilişkilerini içerir. İlişkisel karşıtların en iyi örnekleri olarak şu çiftler verilebilir: *öğretmen:öğrenci, karı:koca, doktor:hasta, patron:hizmetçi/uşak, av:avcı, ev sahibi:misafir, ebeveyn:çocuk, baba:oğul, ecdad:torun.*

“Ordumuz **babalarına** ve **ecdadına** lâyük **evlâtlardan** mürekkep olduğunu göstermiştir.” (Atatürk’ün S. D. II, 2006: 94)

2.5. Morfolojik Karşıtlar

Karşıtlıklar bir dilde sadece kök hâldeki sıfatlar, isimler veya fiillerden oluşmamaktadırlar. Bu kelime türlerine gelen bazı eklerle de yeni karşıtlık çiftleri oluşabilmektedir. Lyons, hemen hemen bütün dillerin karşıtlık yaratabilecek biçimsel metotlara sahip olduklarını belirtir (1977: 275). Türk dilinde de yabancı önekler ve Türkçe son eklerle morfolojik karşıtlıklar (morphological opposites) türetilmektedir:

“Şimdi dünya bilginleri yazıdan söz ettikleri zaman bununla Grek, Lâtin, Finike ve benzerleri harflerini ve bunlarla yazılmış olan çok eski eserleri amaçlarlar. Bu amaçlama şüphesiz doğrudur; ancak, sayılan türlü isimlerden evvel, **isimli** veya **isimsiz** yazılar yok mudur? Sümer’in, Hati’nin, Mısır’ın, onlardan daha çok eski olduğu bugün bilinen ve görülen Uygur’un, Maya’nın yazıları, tarihsel diye kaleştirilen tarih çerçevesi dışında bırakılabilir mi?” 1937 (Cevat Abbas Gürer, **Yeni Sabah**, 9.2.1941=Atatürk’ün F. D., 1999: 249’dan)

“Servet ve İzzet Beyler kongre **bitir bitmez** birer mazeretle Trabzon’a gitmiş bulunuyorlar.” (Nutuk-I, Erzurum’dan ayrılma gereği, s. 110)

3. İdrak ve Felsefe Açısından Atatürk Söyleminde Karşıtlıklar

Bir asker, bir devlet adamı aynı zamanda dili kuvvetli bir hatip olan Atatürk’ün söylemlerinde anlam bilimindeki değerleri ile şimdiye kadar değinilen karşıtlıkların tümünü tespit etmek mümkündür. Bunların yanında, Atatürk’ün bağımsızlık, devlet, millet, eğitim, kültür konularındaki söylemlerinde, Atatürk’ün

yaşam felsefesini, düşünce sistemini yansıtan, belki de *felsefî karşıtlıklar* olarak da terimleştirebileceğimiz karşıtlıklar mevcuttur.

Atatürk'ün yazılı veya sözlü söylemlerindeki temel karşıtlık, onun bağımsızlık anlayışını da özetleyen “ya istiklâl ya ölüm” (**Nutuk 19**) sloganıdır. Atatürk'ün düşünce sisteminde, bağımsızlık söz konusu olduğunda tam bağımsızlık veya ölüm dışında başka hiçbir orta değere yer yoktur:

Fransız yazarı Maurice Pernotya'ya demeç (29 Ekim 1923):

“Eğer ara sıra ihtiyatlı hareket ediyorsak, ileri derecede kuşkulu davranıyorsak, bize çok pahalıya mal olan bağımsızlığımızı yitirmek konusundaki korkumuzdandır. Bu **bağımsızlığın bir küçük bölümünü saklamaktansa, hepsini birden gözden çıkarmayı** seçeriz.” (**Atatürk'ün S. D. II**, 2006: 92)

“Şu fark ile ki, **istiklâli için ölümü göze alan millet**, insanlık haysiyet ve şerefının icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla müteselli olur ve bittabi **esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete** nazaran **yar** ve **ağyar** nazarındaki mevkii farklı olur. (**Bağımsızlığı için ölümü göze alan millet**, insanlık değer ve onurunun gereği olan bütün özveriyi yapmakla teselli bulur ve elbette **tutsaklık zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, onursuz bir millete göre dost** ve **düşman** gözündeki yeri, bambaşka olur.)” 1927 (**Nutuk-I, Ya istiklâl ya ölüm**, s. 20)

“Hâlbuki Türkün haysiyeti ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır! Binaenaleyh, ya **istiklâl**, ya **ölüm!** (Hâlbuki Türk'ün haysiyeti, gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet, **esir yaşamaktansa yok olsun** daha iyidir. O hâlde, ya **istiklâl**, ya **ölüm!**.” 1919 (**Nutuk I**, “Ya istiklâl ya Ölüm”, s. 18)

“ ‘Biz sulh istiyoruz!’ dediğimiz zaman, ‘istiklâli tâm istiyoruz.’ dediğimizi herkesin bilmesi lâzımdır. Bunu istemeye hakkımız ve kudretimiz vardır. **On sene, yirmi sene sonra zelîâne ölmekten ise şimdiden şeref ve haysiyetle ölmeyi** müreccah görmeliyiz. (‘Biz barış istiyoruz.’ dediğimiz zaman ‘Tam bağımsızlık istiyoruz.’ dediğimizi herkesin bilmesi gerekir. Bunu istemeye hakkımız ve kudretimiz vardır. **On yıl, yirmi yıl sonra aşağı görülerek ölmektense, şimdiden şeref ve saygınlıkla ölmeyi** üstün tutmalıyız.) 1923 (**Atatürk'ün S. D. II**, 2006: 93)

Atatürk için Türk halkının, Türk milletinin değeri büyüktür. Onun millet fikrinin paralelinde “ben ve öteki” inanışını görmek mümkündür:

Yeni Gün yazarına demeç: “23 Nisan Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. **Bütün bir cihan-ı husumete** karşı kıyam eden **Türkiye halkının**, Türkiye Büyük Millet Meclisini vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder. (23 Nisan Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni

bir dönüm noktasıdır. **Bütün bir düşmanlık dünyasına** karşı ayaklanan **Türk halkının**, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni oluşturmak konusunda gösterdiği olağanüstülüğü anlatır.” (Vakit: 25.4.1922, s.1=**Atatürk'ün S. D. III**, 2006: 53'ten)

Atatürkçü düşünce, memleket gerçeklerinden, Türk milletinin gereksinim ve isteklerinden, Türk tarihinin yapraklarından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan, bireysel bir düşünce değil, millî vicdandan, millî bilinçten kopup gelen, milletimizin ortak arzu ve eğilimlerinin simgesi olan bir düşüncedir (Kocatürk, 1999: 88). Atatürk'ün devlet idaresinde bireyciliğe, tek adamlığa karşı olması, devlet anlayışını dile getirdiği söylemlerde dikkatleri çeker:

“Ben isteseydim derhâl **askerî bir diktatörlük** kurar ve memleketi öyle yönetmeye kalkışırdım. Fakat ben istedim ki, milletim için **çağdaş bir devlet** kurayım ve onu yaptım”.(Yusuf Ziya Özer, **T.T.K. Belleten**.Cilt: 3, Sayı: 10, s. 287)

“Ben, **kalpleri kırarak** değil, **kalpleri kazanarak** yönetmek isterim.” 1935 (**Ayn Tarihi**, Sayı: 19, 1935=**Atatürk'ün F. D.**, 1999: 350'den)

Kültür söz konusu olduğunda Atatürk yayılmacı Batı medeniyetine karşı millî kültürü müdafaa eder:

“Millî bir terbiye programından bahsederken, doğuştan getirdiğimiz hasletlerimizle hiç de bağdaşmayan **yabancı fikirlerden Şarktan ve Garptan gelen bütün tesirlerden** tamamen uzak **millî ve tarihî özümüze uygun bir kültürü** kastediyorum. Çünkü millî davamızın tam gelişmesi ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir.” (**Atatürk'ün D. D.**, 2000: 107).

Atatürk'ün bilime ve eğitime verdiği önem bârızdır, ancak eğitimin, okur-yazarlığın yanı sıra onun için önemli olan gerçeğin bilinmesidir:

Samsun Öğretmenleriyle Konuşma (22 Eylül 1924):

“Terbiyedir ki, bir milleti ya **hür, müstakil**, şanlı, âli bir heyeti içtimaiye hâlinde yaşatır, ya bir milleti **esaret** ve sefalete terk eder. (Eğitimdir ki, bir milleti ya **hür, bağımsız**, şanlı, yüce bir millet hâlinde yaşatır; ya da bir milleti **esirlik** ve yoksulluğa düşürür.” (**Atatürk'ün S. D. II**, 2006: 206)

“Biz bilgisiz dediğimiz zaman kesinlikle okulda okumamış olanları amaçlamıyoruz. Amaçladığımız bilim, gerçeği bilmektir. Yoksa **okumuş olanlardan en büyük bilgisizler** çıktığı gibi, **hiç okumak bilmeyenlerden** de gerçeği gören **gerçek bilginler** çıkar.” 1923 (**Atatürk'ün F. D.**, 1999: 250)

Atatürk'ün düşünce dünyasını yansıtan karşıtlıklara son olarak, onun İzmir'de, Karşıyaka'da annesinin mezarı başında (27.1.1923'te) yaptığı bir konuşmasından örnek vermek istiyoruz:

“Validem bu toprağın altında, fakat hâkimiyet-i milliye ilelebet payidar olsun”.
(**İzmir yollarında**, s. 51-53=**Atatürk’ün S. D. II**, 2006: 80’den)

Bu söyleminde Atatürk toprağın altında yatan, vefat etmiş annesine karşın, toprağın üstünde zorlu mücadelelerle sağlanan millî hakimiyetin sonsuza kadar yaşamasını temenni ederken dolaylı olarak *ölmek:yaşamak* ve *alt:üst* karşıtlarını kullanmıştır.

SONUÇ

Anlam ilişkilerinden *karşıtlık* her dilde çeşitli şekillerde var olan fonksiyonel bir kavramdır. Dilin, dolayısı ile hayatın her anında farkında olalım veya olmayalım kullandığımız unsurlardır, karşıt sözcükler. Çoğu zaman bilinçli bir şekilde, farkındalıkla anlatımı zenginleştirmek, söylemi kuvvetlendirmek için bir söz sanatı, tezat sanatı olarak kullanımlarına başvurulur. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri** adlı eserinde “Bir fikir zıddıyla veya mukabiliyle daha kuvvetle anlatılır.” der (1980: 184). Tezat, kavramların karşılaştırılmasına dayanan, aralarında bir ilgiden dolayı, birbirine muhalif iki anlamı bir ifadede toplayan bir edebî sanattır (Bilgegil, 1980: 184). Anlam ile ilgili edebî sanatlar içinde düşünceye ve birinci derecede zekâyâ bağlı bir edebî sanattır (Bilgegil, 1980:183). Bu bağlamda ele alındığında Atatürk söyleminde karşıtlıklar, son derece bilinçli bir şekilde Atatürk’ün felsefesine, idrakine dayalı olarak, onun özellikle bağımsızlık anlayışını güçlü bir şekilde dile getirmek amacıyla kullanılmışlardır ve her biri Atatürk zekâsından pırıltılar taşır.

KAYNAKÇA

Atatürk, M. K., **Nutuk, I. Cilt (1919-1920), II. Cilt (1920-1927)**, 2. Baskı (1986), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atatürk, M. K., **Nutuk (1919-1927)**, Bugünkü dille yayına hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, (2004), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Bilgegil, Kaya, (1980), **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, Sevinç Matbaası.

Cruse, Alan, (1986), **Lexical Semantics**, Cambridge, Cambridge University Press.

Dural, Baran, (2002), **Atatürk’ün Liderlik Sırları**, İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık.

The Encyclopedia of Language and Linguistics, (1994), Editor in chief: R. E. Asher, Volume 5, Oxford, Pergamon Press.

Güler, Ali-Akgül, Suat, (2000), **Atatürk’ün Düşünce Dünyası**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

<http://www.atam.gov.tr/index.php>

Kocatürk, Utkan, (1999), **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Leech, Geoffrey, (1981), **Semantics: The Study of Meaning**, 2nd Edition, Penguin Books.

Lyons, John, (1977), **Semantics**, Volume I, Cambridge, Cambridge University Press.

Muehleisen, Lynn Victoria, (1997), **Antonymy and Semantic Range in English**, Doktora Tezi, Northwestern University, Illinois (<http://www.f.waseda.jp/vicky/dissertation/>).

Özdemir, Hikmet, (2006), **Atatürk'ün Liderlik Sırları**, Ankara, Başkent Üniversitesi Yayınları.

Palmer, F. R., (2001), **Semantik, Yeni Bir Anlambilim Projesi**, Çev.: Ramazan Ertürk, Ankara, Kitâbiyât.

Sağlık, G. Selcan, (2007), **Türk Dilinde Yön Gösteren Karşıtlıklar: 'aşağı:yukarı' Sözcükleri**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Sevim, Ali-Tural, M. Akif-Öztoprak, İzzet, (2006), **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Sözen, Edibe, (1999), **Söylem (Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite)**, İstanbul, Paradigma Yayınları.

Vardar, Berke (Yönetiminde) (1988), **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Birinci Baskı, İstanbul, ABC Kitabevi.

KISALTMALAR

Atatürk'ün D. D.: Atatürk'ün Düşünce Dünyası.

Atatürk'ün F. D. : Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri.

Atatürk'ün S. D. : Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri.

ELL : The Encyclopedia of Language and Linguistics.